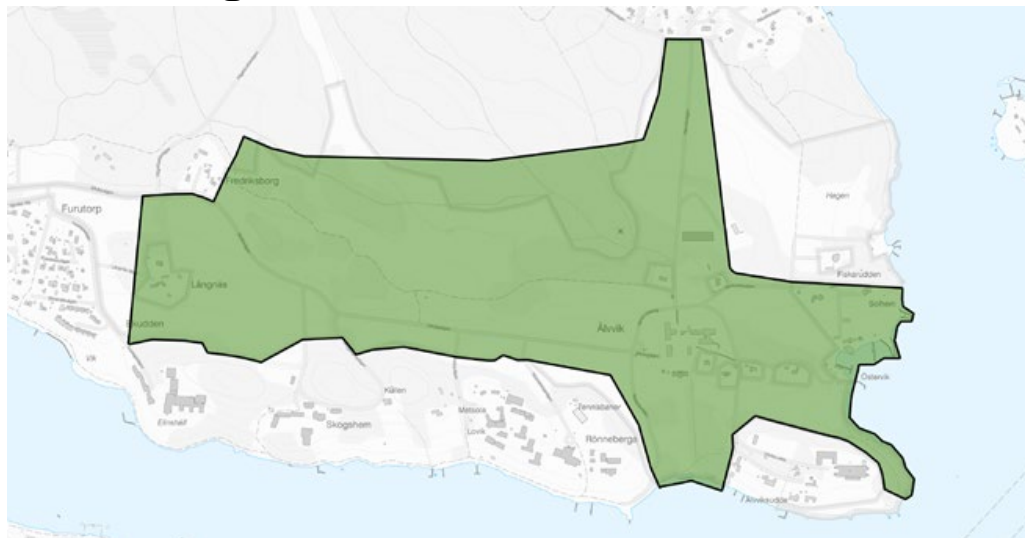

Elfvik, Långnäs och Solhem

Bakgrund

Elfviks gård omnämns redan 1381 och 1774 friköptes Elfvik från Djursholmsgodset av hovgulddragaren Petter Widman (1735–1790). Han lät uppföra nuvarande huvudbyggnad och anlägga park och trädgård i sjösluttningen. Carl Mikael Bellman umgicks på Elfvik under Widmans tid och hyllade den natursköna gården i flera visor. Fortfarande på Widmans tid angjorde man Elfvik per båt. Landsvägen, Elfviksvägen, kom inte till förrän vid 1800-talets början.

Fabrikören Lars Fresk (1758–1930) tog över ägandet 1796 och lät anlägga en klädesfabrik i strandsluttningen. Klädesfabriken på Elfvik var av mycket märkligt slag. Här installerades Fresk den första ångmaskinen för industriellt bruk i Sverige. Detta väckte stor uppmärksamhet i samtiden och lockade till och med kungen att besöka Elfvik och “ta fabriken i ögnasikte”. Verksamheten upphörde 1823, efter en omfattande brand.

Ingen annan gårdsanläggning på Lidingö bevarar som Elfviks gård en så komplett karaktär av ett mindre herresäte från sent 1700-tal och 1800-tal i skärgården.

År 1889 tog löjtnant Albert Janse (1854–1937) över Elfvik som då var eftersatt och ganska förfallet. Jordbruket sattes i stånd och utvecklades. Flera ekonomibyggnader renoverades och nybyggdes. Han lät även renovera och bygga om huvudbyggnaden grundligt under ledning av de välkända arkitekterna Agi Lindegren (1858–1927) och Lars Israel Wahlman (1870–1952). Även parken restaurerades och utvecklades. Närmare 1900 lät Janse nybygga ekotemplet ute på Elfviks udde.

År 1946 förvärvades Elfviks gård av Lidingö stad. 1984 beslöts om upprustning av huvudbyggnaden. Restaureringen har återanknutit i hög grad till det utseende som huvudbyggnaden hade efter restaureringen på 1890-talet. Även parken har restaurerats, utformad av landskapsarkitekten Walter Bauer. Flera beståndsdelar i 1890-talets parkanläggning har sparats och integrerats i den karaktär av det sena 1700-talets landskapspark som man ville lyfta fram på nytt. I dag är Elfvik det enda levande jordbruket på Lidingö. Huvudbyggnaden används i dag för restaurang- och konferensändamål.

Långnäs gård omnämns i likhet med Elfvik 1381. Gården friköptes 1774 och drevs som självständig jordbruksenhet fram till 1853. Då lades gården i sambruk med Elfvik och 1865 revs manbyggnaden på Långnäs. På platsen uppfördes en sommarvilla i tidstypisk panelarkitektur 1865.

Långnäs gård, vy från Elfviksvägen mot det småskaliga kulturlandskapet samt det låga faluröda 1700-talshuset och den välbevarade sommarvillan från 1865.

I sydost på Elfviklandet anlades i slutet av 1800-talet flera sommarvillor på Elfviks gårdsägor mot Höggarnsfjärden. Fiskarudden, Hagen, Solhem och Östervik är namn på några av dem. Till villorna hörde ofta en trädgård inklusive odlingar av frukt, bär och rotfrukter. Höns hus, båthus, badhus, stallar, vagnslider etc. var nyttobyggnader som hörde samman med sommarlivet. Några villor revs längre fram under 1900-talet och de återstående villorna är i dag nästan alla ombyggda till åretruntbostäder.

Beskrivning av området

Kulturmiljön omfattar bygden på sydöstra delen av Elfviklandet, Elfviks gård med byggnader och omgivande kulturlandskap, Långnäs med byggnader och kulturlandskap samt området kring Solhem nordost om Elfviks udde.

Bygden har åtminstone medeltida ursprung eftersom både Elfvik och Långnäs kan härledas till 1300-talet. Elfviksvägen binder sedan 1800-talets början samman Elfviks gård med Rudboda och Näset i väster. Ute på Elfviklandet löper vägen genom skärgårdsterrängen med barr- och blandskog uppe på de klippiga bergskrönen. Lövskogsdungar omger gårdar och markerar gamla inägor, ofta med stort inslag av ek. Kulturlandskapet präglas kring Långnäs av ett öppet småskaligt odlingslandskap med hagmarker och gott om berg i dagen. Långnäs (Lidingö 6:40 och 6:107) omfattar i dag två byggnader från det sena 1700-talets gårdsbebyggelse. Det är dels en låg långsträckt faluröd knuttimrad stuga, dels det tidigare gårdsmejeriet i sten som 1865 blev nytt bostadshus på gården. 1865 byggdes även en sommarvilla som är mycket väl bibehållen och präglad av 1860-talets ljusmålade panelarkitektur.

Närmare Elfvik i öster ökar arealen öppen odlingsmark som omväxlas med stora betesmarker bland lövskogsdungar och solitärträd. Inslag av stengärdesgårdar och odlingsrösen förekommer men främst i randzoner mot skogsbyn.

I kulturlandskapet överlagras spår från det betydligt mer småskaliga odlingslandskap som präglade Elfvik ända fram till 1700-talets senare del. Då var

andelen åker mindre. Betesmark och ängsmark samt den betade skogen tog betydligt större utrymme. När herrgården utvecklades på 1770-talet omvandlades kulturlandskapet till ett öppnare och mer parkliknande odlingslandskap med nyröjda öppna åkrar, ängspartier, hägnade beteshagar och med mindre arealer betad skog än tidigare. 1800-talet innebar nyodlingsperioder på bekostnad av den gamla utmarken. Fortfarande vilar dock flera drag av det sena 1700-talets parkartade kulturlandskap över Elfviks domäner.

Elfviks gård, vy från gårdsentrén västerut längs Elfviksvägen med dess lindallé och omgivande småskaliga kulturlandskap som fortfarande bär drag av 1700-tal.

Elfviks gård

Elfviks gård (Lidingö 6:105, 6:125, Elfviks gård 1 och 2) är nordöstra Lidingös helt dominerande gårdsanläggning med sitt bevarade stora agrara byggnadsbestånd, karaktäristiska bebyggelsemönster och parkanläggning samt arrondering av ägor, alléer och lokalvägnät i det omgivande kulturlandskapet. Den ca 700 meter långa lindallén, som leder från Elfvik ut längs Elfviksvägen tillkom på 1700-talet, men har förnyats på 1990-talet. Lindallén bidrar i hög grad till gårdens förankring i omgivningen. Ingen annan gårdsanläggning på Lidingö bevarar som Elfvik en så komplett karaktär av ett mindre herresäte från sent 1700-tal och 1800-tal i skärgården.

Elfviks gård. 1700-talet representeras av huvudbyggnad och parkanläggning som båda har ursprung från 1775 men även präglas av det sena 1800-talets tillskott.

Den mycket karaktärsfulla separata ekonomigården omfattar en stor mängd byggnader från sent 1700-tal till tidigt 1900-tal. Framträdande vid infarten är den monumentala vitputsade stall- och ladugårdslängan, i sin äldsta del från 1802. Längan har ett högt tegeltäckt brutet tak i likhet med den ståtliga faluröda ladugårdslängan. Ladugården har flera vidbyggda äldre bodar och uthus som haft typiska funktioner i ett äldre storgårdshushåll. Sadelkammare, stall, vagnslider, verkstad med flera byggnadsfunktioner hör till den karaktäristiska mångfald som fortfarande kännetecknar Elfvik.

Två stora yttre flyglar till mangården, magasin och mejeri, är från 1870-talet. Strax norr om ekonomigården ligger en faluröd smedja från 1800-talet med vidbyggt pumphus från 1900-talet samt en gulputsad förmansbostad från 1940-talet. 1700-talet representeras av huvudbyggnad och parkanläggning som båda har ursprung från 1775 men även präglas av det sena 1800-talets tillskott. Låga putsade murar avgränsar mangård och huvudbyggnad mot ekonomigården närmare infarten. Den stora vitputsade huvudbyggnaden under svart ståndfalsat skivplåttak vänder trädgårdsfasaden ut mot parken i den långa sjösluttningen.

Den välbevarade ekonomigården med bland annat det gamla stallet från 1802.

Elfviks gård med vy från mangårdsbyggnaden och de högvuxna vårdträden ut mot de gula 1870-talsflyglarna.

Parkrestaureringen på 1980-talet omfattade bland annat renovering av den även nu befintliga övre stenterrassen. Den tidigare regelbundna kvartersindelningen från 1700-talet ersattes av en stor gräsrunnel med omgivande planteringar och grupper av träd. Barrträdsparter tillkom och sannolikt även gångvägssystemet. 1980-talets restaurering bevarar flera av inslagen från 1890-talets parkanläggning. Framför allt betonades dock karaktären av det sena 1700-talets landskapspark med terrasser, samspelet mellan lövträdsgrupper och gräsytor samt den öppna vyn ner över sluttningen mot vattnet.

Sluttningsens pelouse (stor landskapsinfattad gräsmatta).

I parken ligger också den välbevarade rättarbostaden från 1890-talet och en tidstypisk sommarvilla i riklig panelarkitektur, "Gamla villan", från 1880-talet. Nere vid stranden står gårdens faluröda båthus och bykstuga från 1800-talet, mycket värdefulla små byggnader i all sin enkelhet.

Både parkmiljö och maritim kulturmiljö ingår i en och samma helhet på Elfvik. Gården har haft en betydande fraktsjöfart med trädgårds- och jordbruksprodukter till Stockholm. Elfviks gård har kvar en liten hamnanläggning med stenpir och stenbrygga precis nedanför mangårdsbyggnaden. Strax utanför trädgården, till öster, ligger Elfviks brygga med stenpir och en senare omgjuten båtbygga. En murad stenskoning följer hela strandpartiet och både binder samman och ger stark karaktär åt den maritima gårdsmiljön.

Vid Elfviks gårds strand finns en bevarad liten hamnanläggning med stenpir och stenbrygga. En murad stenskoning följer hela strandpartiet och både binder samman och ger stark karaktär åt den maritima gårdsmiljön.

Ekotemplet längst ute på det natursköna Elfviks udde uppfördes omkring 1900 av Elfviks Gårds dåvarande ägare Albert Janse. Byggnaden ersatte ett äldre ekotempel

från 1817, som uppförts av den tidigare ägaren Lars Fresk till minne av kronprinsen den blivande Carl XIV Johan som besökte platsen detta år. Det klassicistiska lilla rundtemplet med vita kolonner och tandsnitt har i allt väsentligt sitt ursprungliga utseende i behåll.

Ekotemplet från ca 1900 står längst ut på den natursköna Elfviks udde.

Villa Solhem

Solhemsområdet vid Höggarnsfjärden nordost om Elfviks gård bebyggdes med flera sommarvillor omkring 1900. I dag har villabebyggelsen, frånsett Solhem, en mer blandad karaktär. Den enda av villorna som inte har rivits eller blivit ombyggd under 1900-talets senare del är den stora Villa Solhem från 1901, ombyggd redan 1916 till befintligt utseende (Lidingö 6:61, 6:62 och 6:105). Den stora sommarvillan med sitt karaktäristiska torn har ett imponerande läge sedd från farleden ute i fjärden.

På Solhem finns ovanligt många byggnader och anläggningar bevarade från det tidiga 1900-talets sommarvillaeppok. Förutom sommarvillan finns här även utedass, vattenreservoar, bihus, hönshus, duvslag, stall, verkstad, vagnslider, iskällare, bränsekällare, båthus, trädgårdsmästarbostad, badhus, bryggor med mera.

Den stora sommarvillan, Villa Solhem, från 1901, ombyggdes redan 1916 till nu befintligt utseende. Villan med sitt karaktäristiska torn har ett imponerande läge i förhållande till farleden ute i fjärden. Villan har efter fotot togs bytt fasadfärg och takmaterial.

Solhem har en av de bäst bevarade stora sommarnöjesmiljöerna på Lidingö med flera välbevarade nyttobyggnader. Bland dessa är det stora båthuset samt stall, vagnslider och verkstadslänga. Idag är det sällsynt att den här typen av byggnader bevarats vid de gamla sommarvillorna.

Med sannolikhet är Solhem i sin helhet i dag den bäst bevarade stora sommarnöjesmiljön på Lidingö. I stort sett alla byggnader har tillkommit mellan 1901 och 1916 och har fasad av spåntad panel, tätspröjsade fönster (oftast originalfönster) och taktäckning av ståndfalsad skivplåt. Till villan har hört en stor trädgårdsanläggning i sjöslutningen av vilken delar återstår i den nuvarande trädgården. Av särskilt intresse bland de många välbevarade nyttobyggnaderna är det stora båthuset, stall- och verkstadslängan och helheten med de två små badhusen ute på bryggan.

Sammanfattande värdering

Elfvik utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Yttre Hustegafjärden, Elfviksbukten och Höggarnsfjärden speglar en lång bebyggelseutveckling, hävdad åtminstone sedan 1300-talet, och som fortfarande i huvudsak har en påtaglig landsbygdsprägel. Ur agrarhistorisk och bebyggelsehistorisk synpunkt är detta en av de mest intressanta

äldre kulturmiljöerna på ön med en lång och tydlig kontinuitet i tid. Sammanhanget med stora segelleden in mot Stockholm speglar sjökommunikationens helt avgörande roll för livsvillkor och bebyggelseutveckling på en skärgårdsö som Lidingön. Här innefattas även Lidingös betydelse som en av de tidiga sommaröarna i Stockholms skärgård under 1800-talets senare del.

Elfviks gårds gårdsmiljö från 1700- och 1800-talet med välbevarade byggnader och parkanläggning är den enda helt bevarade agrara gårdsmiljö som visar mångsidigheten i gårdshushåll och agrara näringar på ett sjönära mindre herresäte i det förindustriella Sverige.

Villa Solhem är en av Lidingös mest komplett bevarade sommarvillamiljö från 1900-talets början.

Kulturmiljön ingår i område av riksintresse för kulturmiljövården – Stockholms farled och inlopp.

Större delen av kulturmiljön ingår i Långängen-Elfviks naturreservat.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990). Området ingår i grön kulturmiljö i "Lidingös gröna kulturmiljöer" (2013).

Fornlämningar skyddas enligt Kulturmiljölagen. Information om fornlämningar kan hittas i Forsök hos Riksantikvarieämbetet.

Karaktärsdrag

- Eventuella förhistoriska lämningar.
- Agrart hävdad kulturlandskap kring Elfviks gård med omnejd och kring Långnäs gård.
- Mycket betydelsefull vy från Elfviksvägen mot Långnäs innefattande småskaligt agrart öppet kulturlandskap.
- Generella äldre agrara inslag i kulturlandskapet såsom spår av äldre inägostrukturer, hägnader typ stenmurar samt exempelvis odlingsrösen.
- Generella agrara äldre landskapsstrukturer såsom tydliga spår av inägor kontra utmark inklusive äldre beteshävd och hagmarkspartier.
- Generella spår av 1700-talets kulturlandskap på Elfviks domäner.

Elfviks gård:

- Rikt differentierat agrart byggnadsbestånd med karaktäristiskt bebyggelsemönster.
- Småskaligt lokalvägnät, alléer inklusive lindallén.
- Mangården med vitputsad huvudbyggnad från 1700- och 1800-talet, ursprunglig utformning från olika tider i befintlig exteriör.

Mangårdsflyglarna, magasin och mejeri från 1870-talet med hög grad av ursprunglighet.

- Ekonomigårdens byggnader med mycket hög grad av ursprunglighet i volym, utformning och material: Vitputsad stall- och ladugårdslänga från 1802 med senare tillägg, Faluröd ladugårdslänga med vidbyggda äldre bodar, sadelkammare, stall, vagnslider, gårdsverkstad och övriga ekonomibygnader.
- Parkanläggningen med dess olika beståndsdelar från 1700- och 1800-talet, rundel med planteringar och omgivande ädellövträd, barrträdspartierna, gångvägssystem och parkens lövträdsalléer, pelouse, fruktträdgård, siktvyerna över sluttningen.
- Maritim miljö med hamnanläggning med stenpir och stenbrygga, falurött båthus och falurött bykhus, allt med mycket hög grad av ursprunglighet. Strandskoning i sten binder samman de maritima miljöerna.

Långnäs bebyggelse:

- Låg långsträckt faluröd stuga från åtminstone 1700-talet.
- Före detta gårdsmejeriet vitputsat under brutet ståndfalsat skivplåttak inklusive 1940-talets lägre mångkantiga tillbyggnad.
- Sommarvilla från 1865, mycket hög grad av ursprunglighet.

Villa Solhem:

- Siktvyerna från farleden in mot Villa Solhem, Lidingös bäst bevarade sommarnöjesmiljö från 1900-talets början.
- Den stora mångfalden av byggnader och anläggningar som präglar en större sommarvilla från ca 1900–1915, utedass, vattenreservoar, bihus, hönshus, duvslag, stall och verkstad, mycket välbevarat sedan 1900-talets början. Vagnslider, iskällare, bränslekällare, båthus, mycket välbevarat sedan 1900-talets början, två badhus, bryggor, trädgårdsmästarbostad.
- Flertalet byggnader har ursprunglig byggnadsvolym med fasad av spåntad panel, bevarad ursprunglig exteriör utformning även i detaljer. Tätspröjsade fönster (mycket i original). Taktäckning av ståndfalsad skivplåt.
- Partier av villaträdgården återstår.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Fornlämningar inom området skyddas genom kulturmiljölagens andra kapitel om fornminnen. Vid förändring krävs tillstånd av länsstyrelsen.
- Det öppna småskaliga jordbrukslandskapet bör bevaras och underhållas så det inte växer igen. Tydliga spår av inägor kontra utmark inklusive äldre betesmark och hagmarkspartier bör också bevaras.
- Kvarvarande jordbruksmark bör fortsatt hävdas för agrar användning. De öppna landskapsrummen är viktiga för förståelsen av det agrara landskapet och bör värnas.
- Kulturlandskapet med anor från 1700-talet vid Elfviks gård med lindallé och mindre lokalgator bör bevaras.
- Elfviks gård med rötter i 1300-talet bör vårdas och underhållas med väl anpassade material och metoder för att säkerställa att gårdens kulturhistoriska värden består.
- Äldre bevarad gårdsstruktur med mangårdsbyggnad och flertalet ekonomibygnader bör bevaras exteriört avseende volym och karaktär.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid renovering.
- Fönster och dörrar/portar i originalutförande samt äldre till- och ombyggnader bör renoveras med väl anpassade material och metoder.
- Parkanläggningen vid Elfviks gård bör bevaras och underhållas så att dess 1700-tals karaktär bevaras.
- Den maritima miljön vid Elfviks gård med strandskoning, stenpir och båthus mm bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Långnäs gård med dess timmerbyggnad från 1700-talet, mejeri samt sommarvilla från 1865 bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Villa Solhem och dess stora mångfald i komplementbyggnader såsom bland annat stall, verkstad, båthus, badhus med flera bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.
- Eventuellt ny bebyggelse och tillägg inom området bör behandlas restriktivt.